

Boeken

J. van Wezel, M. Havekes, 1995, Economie en samenleving. Een internationale vergelijking van het arbeidsbestel, Utrecht: Uitgeverij Lemma B.V., 328 blz., ISBN 90 5189 414 7, f 69,-.

Het vinden van een (juiste) balans tussen sociaal beleid en marktwerking is al een aantal jaren onderwerp van discussie, zowel in eigen land als daarbuiten. Een voorbeeld van het internationale debat op dit punt vormt het in juni 1995 verschenen rapport van de Wereldbank 'Workers in an Integrating World'. Voor ons land levert de in 1992 verschenen studie van het Centraal Planbureau 'Nederland in drievoud' een belangrijke aanzet voor dit debat. Het onlangs verschenen boek van Van Wezel en Havekes beoogt een aanvulling op de CPB-studie te zijn door het aanleveren van een interdisciplinair kader voor een samenhangende visie op een nieuw ontwikkelingsmodel voor Nederland. Zogezegd 'de sociaal-economische ontwikkeling in viervoud'. Het boek is een resultaat van het WORC (Work and Organization Research Centre van de Katholieke Universiteit Brabant) -project 'The development of labour systems in Europe'.

Met dit boek willen de auteurs een bijdrage leveren 'tot betere kennis over de voorwaarden voor duurzame sociale en economische ontwikkeling en tot effectief beleid ter verhoging van de combinatie van rechtvaardigheid en efficiëntie'. Daartoe bestaat het boek uit twee delen. In het eerste deel wordt een theoretisch kader ontwikkeld, een formele theorie over duurzame maatschappelijke ontwikkeling. In het tweede deel worden de toepassingsmogelijkheden van het theoretisch kader getoetst door middel van een analyse van de sociaal-economische ontwikkelingen op nationaal en internationaal niveau.

Voor de uitwerking van het theoretisch kader

zoeken de auteurs aansluiting bij de formele theorie van Talcott Parsons, met name het AGIL-schema (adaptation, goal-attainment, integration, latency and pattern-maintenance) ten behoeve van probleemoplossing in het sociaal systeem. Dit schema correspondeert met vier subsystemen, het economische, het politieke, het gemeenschaps- en het sociaal-culturele systeem. Vanuit de wisselwerking tussen de subsystemen ('wederzijdse verknoping') wordt een model van de optimale situatie geconstrueerd, met de bij dit maatschappijtype passende 'perfecte' markten (kapitaalmarkt, fiscale markt, markt voor arbeidsverhoudingen, markt voor verdeling, arbeidsmarkt en consumentenmarkt).

Het tweede deel bevat een analyse van achtereenvolgens de sociaal-economische ontwikkeling in Nederland in de periode 1970-1992, de financiële markten en de arbeidsmarkt, recente arbeidsmarkt-ontwikkelingen in West- en Oost-Europa, alsmede een afsluitend hoofdstuk over de sociaal-economische ontwikkeling in veertien OESO-landen in de periode 1970-1992. Dit deel is vooral interessant omdat de auteurs op grond van het gehanteerde analytisch model (en met behulp van OESO-databestanden) tot een aantal minder gangbare conclusies komen. In deze opvatting vertonen de Nederlandse arbeidsverhoudingen tot 1980 een redelijke benadering van het perfecte marktmodel. Daarna komt er, door de vrije, 'niet-solidaire' loonpolitiek, de klad in. Volgens de auteurs kan een economie die niet gestuurd wordt door solidaire samenlevingspatronen niet gezond blijven, een opvatting die zeker tegen de tijdgeest van de afgelopen jaren indruist. Wat betreft de analyse van de arbeidsmarkt zetten de auteurs zich af tegen het in 1990 verschenen WRR-rapport 'Een werkend perspectief. Arbeidsparticipatie in de jaren negentig'. De in dit rapport signaleerde

'neerwaartse spiraal' is volgens hen empirisch niet houdbaar. Weliswaar scoort ons land in 1975 relatief laag in de verhouding tussen actieven en niet-actieven, maar in 1991 staan wij op hetzelfde niveau als Duitsland en vinden wij in Spanje, België, Italië en Frankrijk aanmerkelijk lagere percentages. Bovendien klopt het niet dat Nederland een relatief grote stijging van reële arbeidskosten en produktiviteit heeft gehad: na Canada, de Verenigde Staten en Zweden heeft Nederland in de periode 1970-1992 de meest gematigde stijging van de reële arbeidskosten. Wat de produktiviteit betreft komen de auteurs tot de verrassende waarneming dat gemeten over de jaren 1960, 1985 en 1991 de vs het hoogste niveau van arbeidsproduktiviteit heeft, terwijl Nederland daar ver achter is gebleven.

Wie zou verwachten dat de vergelijking van de OESO-landen zou uitmonden in een confrontatie van het Rijnlandse met het Angelsaksische model komt bedrogen uit. Vergelijking van veertien landen leidt tot de constructie van even zovele modellen, waarbij per model aandacht wordt besteed aan een specifiek thema. De conclusie is dan ook dat de sociaal-economische ontwikkeling en de ontwikkeling van de werkloosheid in OESO-landen uiterst divers zijn: 'sommige landen kenden een zeer sterke stijging van de werkloosheid, terwijl andere landen de werkloosheid beneden de vijf à zes procent wisten te houden'. Toch menen de auteurs in die diversiteit een patroon te kunnen ontdekken. Kennelijk komen die landen tot goede prestaties op sociaal-economisch gebied, die een juiste balans tussen flexibiliteit en sturing, tussen dynamiek en stabiliteit, tussen markt en gemeenschap hebben weten te vinden. In de onderzochte periode zijn Oostenrijk en Japan daar in het best geslaagd.

Naar mijn gevoel indiceert laatstgenoemde bevinding meteen ook de beperkingen van deze, overigens interessante exercitie. Net als in de andere OESO-landen is het overgrote deel van de Japanse beroepsbevolking werkzaam in kleine en middelgrote ondernemingen, vaak toeleveringsbedrijven. Voor Japan geldt evenwel dat deze werknemers niet of nauwelijks profiteren van de verworvenheden waarover de werknemers van de grote concerns wel beschikken. Daarmee ziet de Japanse balans er in feite totaal anders uit. In de officiële (OESO-)cijfers komt zoiets echter niet tot uiting. Evenmin is zichtbaar, dat de daling van het Nederlandse werkloos-

heidspercentage in de loop van de jaren tachtig voor een deel is terug te voeren op een herdefiniëring van het werkloosheidsbegrip.

De aanbevolen therapie voor ons land is trouwens: wat minder flexibiliteit en wat meer sturing. In de speurtocht naar wat daarbij als een juiste balans beschouwd moet worden blijken statistieken doorgaans niet de doorslag te geven, maar zijn wij veeleer midden in het politieke debat terecht gekomen. Het interessante is dat dit debat inmiddels binnen één en dezelfde coalitie wordt gevoerd. In dit opzicht is het boek van Van Wezel en Havekes zeker actueel.

C.J. Vos
Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

**J. Dronkers, W.C. Ultee (red.), 1995,
Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale
gelaagdheid en mobiliteit, Assen: Van Gorcum,
335 blz., ISBN 90 232 2928 2, f 65,-.**

In juni 1995 verscheen, opgeluisterd met een levendig symposium, het boek 'Verschuivende ongelijkheid in Nederland' onder redactie van Dronkers en Ultee. In het boek presenteren onderzoekers uit de SISWO-werkgroep Sociale Stratificatie zich door middel van 15 bijdragen, onderling verbonden door een overkoepelende in- en uitleiding. Het boek is qua opzet en stijl duidelijk bedoeld om een breder publiek kennis te laten maken met de voornaamste resultaten van het Nederlandse stratificatie-onderzoek.

Voor de lezers van TVA is dit boek interessant, omdat arbeidsmarkt en stratificatie direct aangrenzende onderzoeksterreinen zijn. Een belangrijk deel van de sociale mobiliteit tussen en binnen generaties krijgt zijn beslag in het domein van de arbeidsmarkt. Omgekeerd vormen de condities van het beroepsleven de randvoorwaarden waaronder de milieu-invloeden, die zo centraal staan in het stratificatiemodel, tot ontwikkeling komen. In deze bespreking zal ik mij beperken tot de aspecten van het boek die voor de arbeidsmarkt- en stratificatieonderzoekers gemeenschappelijk van belang zijn. Die gemeenschappelijkheid is er zowel op een specifiek als een meer algemeen niveau.

Zes van de zeventien hoofdstukken hebben specifiek betrekking op stratificatieprocessen die zich afspelen op de arbeidsmarkt. Zo is daar

de bijdrage van De Graaf en Luijckx over intragenerationele mobiliteit waaruit blijkt dat, gemeten naar de vrij ruwe beroepsprestige-maatstaf van de stratificatiesocioloog, deze mobiliteit gering van omvang is. Of deze conclusie standhoudt als ook naar andere mobiliteitsindicatoren (zoals inkomen) wordt gekeken, kan helaas niet worden vastgesteld. Wel komen de auteurs tot de interessante conclusie dat er voorts nog geen aanwijzingen zijn dat de mobiliteit tijdens de beroepsloopbaan in de loop der tijd zou zijn afgenomen.

Over de verklaring van deze beroepsmobiliteit, en dan met name de structurele invloeden, handelt vervolgens de bijdrage van Batenburg en De Witte. Zij zetten een grote hoeveelheid Nederlandse onderzoeksresultaten op een rij betreffende promotiekansen, interne functiewisselingen, externe baanmobiliteit en de discrepantie tussen de opleidings- en de werkgelegenheidsstructuur, maar het is moeilijk na te vertellen tot welke conclusies dit nu eigenlijk voert. Dit heeft alles te maken met het feit dat hun artikel een theoretisch kader ontbeert dat de resultaten zou kunnen integreren. Zonder een dergelijke leidraad demonstreert het artikel vooral hoe weinig wij nog van de materie weten en hoe weinig systematisch wij erover kunnen vertellen. Een overheersing van empirie over theorie is overigens een algemeen kenmerk van dit boek.

Meer systematiek zit in de bijdrage van Van der Lippe en Van Doorne-Huiskes (over de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen) en vooral in het sterke stuk van Hendrickx, Uunk en Smits over partnerkeuze en partnereffecten. Voor arbeidsmarktonderzoekers is het interessant te vernemen in welke mate en op welke wijze de opleidings- en arbeidsmarktposities van huwelijkspartners elkaar wederzijds beïnvloeden en versterken. De stratificatiesociologie reikt hier de mogelijkheden aan om op dit nog grotendeels braakliggende terrein tot nieuwe feiten en inzichten te komen.

De beide hoofdstukken over een werkloze (Batenburg, Smeenk, Ultee) respectievelijk etnische onderklasse (Tesser) bevatten voor de TVA-lezer weinig nieuws, of het moest al de aanpak zijn om de uit de statistieken bekende cijfers in het formaat (en daarmee tevens het effectbejag) van odds-ratio's te willen representeren. Het probleem met deze stukken is vooral dat de suggestie van een 'onderklasse' – met alle cumule-

rende en reproducerende connotaties van dien – op basis van de aangedragen gegevens feitelijk niet kan worden waargemaakt. Daarvoor is diepgravender onderzoek nodig naar de materiële en immateriële levensomstandigheden van de leden van deze groepen en hun kinderen. Voor dit punt geldt wat voor het boek als geheel geldt, namelijk dat de sociale ongelijkheid op een hoog aggregatieniveau wordt bestudeerd, waarbij de verschillende dimensies van ongelijkheid niet gelijktijdig in het beeld worden betrokken. Het ontbreken van inkomensgegevens vormt de meest opvallende en ernstige lacune in het boek.

Ook op een meer algemeen niveau kan naar de relatie tussen stratificatiesociologie en arbeidsmarktwetenschap worden gekeken. Wij vragen ons dan af van welke concepten en welke (impliciete) theorieën van de arbeidsmarkt de stratificatiesociologie zich bedient en anderzijds wat de resultaten van de stratificatiesociologie ons leren over de werking van de arbeidsmarkt. Op deze punten lijdt het boek duidelijk onder de tekortkomingen van een empiristische aanpak. Theorievorming over de arbeidsmarkt is afwezig of ad hoc en de conceptuele reflectie is minder dan gewenst.

Een kenmerkend voorbeeld is de relatie tussen intergenerationele en intragenerationele mobiliteit. Deze relatie wordt in het boek behandeld als een empirisch probleem, waarbij het erom gaat de relatieve omvang van beide typen vast te stellen. Het lijkt mij echter duidelijk dat de onderlinge verhouding eerst en vooral een conceptueel probleem is, waarbij een grote mobiliteit binnen de eigen beroepsloopbaan directe implicaties heeft voor de meting en betekenis van de mobiliteit ten opzichte van het ouderlijk milieu. In het boek wordt echter geen enkele poging gedaan de beide begrippen ten opzichte van elkaar af te bakenen.

Op het punt van de werking van de arbeidsmarkt lijkt de stratificatiesociologie impliciet een vrij eenzijdige en naïeve theorie te hantieren. Laat ik proberen dit als volgt duidelijk te maken. Het boek rapporteert en redeneert sterk in termen van kansschattingen en kansstructuren. Dat roept de vraag op hoe relevant kansuitspraken zijn voor individuen en wat zij ons leren over de onderliggende mechanismen. Voor mijn studenten gebruik ik weleens de kruising van de onderstaande twee dimensies, waarbij een viertal maatschappelijk herkenbare verdeelingsprincipes de extreme typen representeren:

	(A) Eigen beïnvloeding			
	Niet		Wel	
(B) Eind- resultaat	1	2	3	4
Vast	1	Loterij		Stoelendans
	2			
	3			
Niet vast	4	Effectenbeurs		Stembus

Kansuitspraken zijn des te dwingender naarmate de eindverdeling sterker vastligt en het individu minder eigen invloedsmogelijkheden heeft. Dat ik 20% kans heb een bepaalde prijs in de lotto te winnen is voor mij relevante informatie, maar van de voorspelling dat ik als Groningse socioloog 40% kans heb op de Partij van de Arbeid te stemmen hoef ik mij uiteraard niets aan te trekken. De kans dat een aandeel gaat stijgen of dalen ligt in principe buiten de invloed van de individuele belegger, maar de kansuitspraak is niet strikt, omdat de totale verlies- en winstrekening van de koersen niet vastligt. Die ligt wel vast bij de stoelendans, waarvan het duidelijk is dat een gelimiteerd aantal plaatsen te vergeven is, maar de kans hangt af van de eigen snelheid en behendigheid. Het is wellicht een verhelderende bezigheid de verschillende onderwerpen uit het boek ergens in dit schema te plaatsen.

De vraag naar de interpretatie van kansstructuren is met andere woorden een interessante kwestie, waarvan het antwoord varieert met de spelregels en overige institutionele arrangementen van de arbeidsmarkt. Het systematisch greep krijgen op de vraag welke spelregels welke effecten genereren zou een zeer wezenlijke stap vooruit zijn in ons begrip van de stratificatieprocessen in onze samenleving. Dit begrip wordt echter belemmerd als aan empirische kansschattingen zonder goede theoretische gronden al bij voorbaat de rationaliteit van één specifieke interpretatie wordt opgelegd. Toch lijkt dit laatste in het boek meermalen te gebeuren. Wanneer in het slothoofdstuk uit het feit dat werklozen in grotere mate thuisblijven bij verkiezingen wordt geconcludeerd: 'Het recht van alle inwoners om aan de verkiezingen mee te doen is derhalve in de bijna honderd jaar van algemeen stemrecht nog niet geheel gerealiseerd' (p. 321), is het duidelijk dat de basisme-

chanismen van dimensie A worden misverstaan of genegeerd. Wanneer door het hele boek heen wordt gesteld dat het voor een goed begrip van de spelregels nodig is de waargenomen absolute mobiliteit te corrigeren voor de verandering in de randtotalen (= relatieve mobiliteit), is het duidelijk dat een ontwikkeling langs dimensie B niet wezenlijk wordt geacht voor de dynamiek van de sociale ongelijkheid (zie ook mijn 'Verschuivende ongelijkheid: de Nederlandse stratificatiesociologie stelt zichzelf op de proef', verschijnt voorjaar 1996 in het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*). In feite legt de werkwijze van de stratificatiesociologie de arbeidsmarkt de rationaliteit op van de stoelendans, ook wanneer de spelregels van die arbeidsmarkt in een ander interpretatiekader duidelijker of beter aan het licht zouden kunnen komen.

Afrondend kunnen wij stellen dat de stratificatiegemeenschap met 'Verschuivende ongelijkheid' een boek heeft afgeleverd dat zeker interessant is voor onderzoekers van de arbeidsmarkt, maar hen ook voor een aantal teleurstellingen zal plaatsen. Het arbeidsmarktonderzoek kan leren van de stratificatiesociologie, omdat de laatste beschikt over een interessant analytisch instrumentarium om beroepsmobiliteit en andere overgangskansen in kaart te brengen. De stratificatiesociologie kan echter leren van de arbeidsmarktwetenschap op het punt van de theoretische onderbouwing en interpretatie van haar bevindingen. 'Verschuivende ongelijkheid' reflecteert kortom een onderzoeksprogramma waaruit empirisch vakmanschap blijkt, maar dat vooral langs de weg van theorievorming kan winnen aan relevantie.

*Arie Glebbeek, Vakgroep Sociologie,
Rijksuniversiteit Groningen*

**S.J. van Zolingen, 1995, *Gevraagd: Sleutelkwalificaties. Een studie naar sleutelkwalificaties voor het middelbaar beroeps-
onderwijs*, Nijmegen: Universiteitsdrukkerij
Nijmegen (proefschrift), 437 blz.,
ISBN 90 9008388 X.**

Regelmatig wordt gepleit voor verbreding van het beroepsonderwijs, tegen de achtergrond van nieuwe productieconcepten, marktgerichtheid en toenemende eisen aan flexibiliteit, leervermogen en kwaliteitsbewustzijn van werkne-

mers. Het begrip sleutelkwalificaties, dat een centrale – en omstreden – rol speelt in dit debat, vormt het onderwerp van het proefschrift van Simone van Zolingen. In het eerste deel van dit boek wordt de vooral Duitse discussie rond sleutelkwalificaties weergegeven. De omvangrijke en slecht gestructureerde literatuur wordt goed toegankelijk gemaakt. Er wordt een 'geactualiseerde' definitie ontwikkeld en in het tweede deel wordt deze geoperationaliseerd als leerdoel voor beroepsopleidingen.

Voortbouwend op het werk van o.a. Dahren-dorf en Kern en Schumann, lanceerde Mertens in 1974 het begrip sleutelkwalificaties. Met de zowel schilderachtige als vage aanduidingen basiskwalificaties, breedte-elementen, horizontale kwalificaties en vintage-factoren doelde hij op brede kwalificatie-elementen die werknemers buiten hun – smal gedefinieerde – beroep nodig hebben. Vervolgens is in Duitsland het begrip meer of minder prominent op de agenda blijven staan en in twee richtingen verder ontwikkeld. Ten eerste speelde het een rol in de nieuwe omschrijvingen van opleidingsberoepen in de industrie. De nadruk lag op een verbreding van taakhouding en op planningsvaardigheden en systeeminzicht die nodig zijn om het eigen werk te kunnen plaatsen in het arbeidsproces als geheel. Het idee van sleutelkwalificaties als algemene vaardigheden naast (of in plaats van) vak kwalificaties is eveneens als een tweede richting blijven bestaan, waarbij wordt gewezen op de verminderde betekenis van het beroep.

Van Zolingen doet een poging beide lijnen te combineren door sleutelkwalificaties te omschrijven als de brede gemeenschappelijke kern binnen een beroep, daarmee ten opzichte van de omschrijving van Mertens een opmerkelijke draai makend: 'Sleutelkwalificaties zijn kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen die behoren tot de duurzame kern van een beroep of een groep verwante functies met de mogelijkheid tot transfer naar andere en nieuwe functies binnen dat beroep en tot innovaties binnen dat beroep, die bijdragen aan de bekwaamheidsontwikkeling van een beroepsbeoefenaar en die overgangen binnen de loopbaan vergemakkelijken' (blz. 117). Naast een algemeen-instrumentele en een cognitieve dimensie onderscheidt zij een strategische, een sociaal-communicatieve, een sociaal-normatieve en een persoonlijkheidsdimensie. Van Zolingen benadrukt dat het hierbij gaat om een analytisch onderscheid.

Onduidelijk blijft waar een beroep nog meer uit bestaat dan uit sleutelkwalificaties. Beroepsbeoefenaren moeten bepaalde vakkennis en vaardigheden in concrete arbeidssituaties in kunnen zetten op een o.a. zelfstandige en creatieve wijze. De verwerving van die kennis en vaardigheden zelf lijkt Van Zolingen niet te beschouwen als doel van het beroepsonderwijs, maar van de beroepspraktijk. Ze gaat er in haar proefschrift in ieder geval niet op in. De gewijzigde invulling van vakspecifieke én 'algemene' kwalificaties en de noodzaak een nieuw geïntegreerd begrip van vakbekwaamheid te ontwikkelen verdwijnt op die manier uit beeld.

In het empirische deel worden de resultaten beschreven van een Delphi-onderzoek onder experts uit onderwijs- en beroepswereld, waarbij een 25-tal sleutelkwalificaties zijn geoperationaliseerd in mogelijke eindtermen voor de beroepsopleidingen MBO-elektrotechniek en MEO-commercieel. De in een bijlage weergegeven resultaten hiervan vormen voor het beroepsonderwijs interessant materiaal. In de meeste beroepsopleidingsprofielen komen dergelijke kwalificaties immers vaak nauwelijks uit de verf.

Behalve interessant is het empirische deel tegelijkertijd het meest problematische onderdeel van het proefschrift. De invulling van de afzonderlijke kwalificaties is soms arbitrair en vertoont overlap. Vaak blijken meerdere dimensies tegelijk een rol te spelen. Zo worden sociale vaardigheden van een MEO'er omschreven als 'in staat om op evenwichtige wijze om te gaan met de persoonlijke belangen van cliënten, collega's, het eigen bedrijf en van zichzelf' (blz. 188). Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen omgaan met cliënten en met collega's. Bovendien lijkt 'weten om te gaan met verschillende belangen' eerder de sociaal-normatieve of strategische dimensie te raken. In een andere omschrijving (van 'probleem oplossen') komt dan weer de zinsnede voor 'zodanig in overleg met anderen' (blz. 189), een verwijzing naar de sociaal-communicatieve dimensie. In het empirisch onderzoek staan niet de 'dimensies' van sleutelkwalificaties centraal, maar specifieke, zeer algemeen geformuleerde vaardigheden (sociale vaardigheden; probleemoplossen; zelfstandigheid, enz.). Deze wijken bovendien aanzienlijk af van de in het theoretisch onderzoek gekozen definitie. Dit is wellicht vanuit het verloop van het promotie-project goed te verklaren, maar wordt niet verantwoord. Het was interes-

sant en noodzakelijk geweest – en mijns inziens goed mogelijk – enige reflectie op te nemen in hoeverre en hoe de dataverzameling van invloed is geweest bij het zoeken naar nieuwe definities en omschrijvingen en wat de empirische resultaten betekenen in het licht van de nieuwe definitie.

Mijn voornaamste conclusie na het lezen van het boek is dat wij het begrip sleutelkwalificaties beter niet kunnen gebruiken, althans niet als aanduiding voor apart te benoemen vaardigheden. De vraag 'wat zijn sleutelkwalificaties?' is mijns inziens onbeantwoordbaar. De ingeslagen weg van een vertaling van algemene vaardigheden of eigenschappen naar voor het beroep specifieke problemen (kernproblemen) wordt niet consequent genoeg uitgewerkt. Van Zolingen heeft niet goed kunnen kiezen tussen invulling van een arbitraire en uitdijende lijst vaardigheden en een beschrijving van de kern van beroepen in kenmerkende problemen met 'vaktechnische', organisatorische, sociaal-communicatieve, normatieve, persoonlijke en strategische dimensies.

Jeroen Onstenk, SCO-Kohnstamm Instituut,
Universiteit van Amsterdam

Korte boekenberichten/binnengekomen boeken

T. Peetoom, 1995, *Leren in organisaties*, Assen: Van Gorcum, 86 blz., ISBN 90 232 3040 X, f 29,50.

Coaches spelen een belangrijke rol bij het op gang brengen en in stand houden van leerprocessen binnen organisaties. De moderne coach onderneemt activiteiten om bij anderen leerresultaten in relatie tot de werkprocessen te realiseren. In een viertal hoofdstukken worden deze activiteiten (onderzoeken van het vraagstuk, vaststellen van leerdoelen, ontwerpen van het opleidingstraject en het interacteren in de leer-situatie) toegelicht aan de hand van methodieken die de coach ter beschikking staan. De lezer krijgt een kijkje in de gereedschapskist van de coach. Hoe met het gereedschap gewerkt moet worden, komt slechts summier aan de orde. Als de coach de noodzakelijke eigenschappen bezit (originaliteit en ambachtelijkheid) zal dit geen probleem zijn. Door de heldere structuur en de vele praktijkvoorbeelden biedt 'leren in organi-

saties' een praktische handleiding voor begeleiders van leerprocessen in organisaties.

J. Whitmore, 1995, *Succesvol coachen. Coachen de managementstijl voor betere prestaties van individu en team* (vertaald uit het Engels door P. van der Kaaij), Baarn: Uitgeverij H. Nelissen, 136 blz., ISBN 90 244 135 24, f 27,50.

Coachen is anderen helpen optimaal te presteren. Verantwoordelijkheid, bewustzijn en motivatie zijn de basis voor topprestaties. Deze basis kan niet van bovenaf opgelegd worden, het gaat om innerlijke kwaliteiten die de persoon in kwestie zelf zal moeten ontdekken en formuleren. Bij coaching draait alles dus om het stellen van de juiste vragen, op de juiste manier en in de juiste volgorde aan de hand van doelen, werkelijkheid, opties en wil. Succesvol coachen beschrijft en illustreert in een achttiental korte hoofdstukken, de noodzaak en het effect van coaching, de rol van de coach en de manier waarop coaching (zowel individueel als teamsgevijs) plaatsvindt. Succesvol coachen is de vertaling van het in 1992 uitgekomen 'Coaching for performance'. En biedt iedereen (zakenmensen, sportcoaches, ouders en leraren) praktische inzichten voor de begeleiding van anderen op weg naar topprestaties.

Sociaal en Cultureel planbureau, 1995, *Sociale en Culturele Verkenningen*, 's-Gravenhage: VUGA (Cahier nr. 120), 164 blz., ISBN 90 5250 907 7, 1995, f 34,-.

De algemene onderwerpen in dit rapport zijn: het opinie-klimaat ten aanzien van de overheid en politiek, de leefsituatie van de Nederlandse bevolking en de kwartaire sector. Als actuele beleidsthema's staan de volkshuisvesting en de onderkant van de arbeidsmarkt centraal. Met betrekking tot dit laatste thema wordt duidelijk dat van een omvangrijke afbraak van werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt geen sprake is. Wel is er een verschuiving naar laag betaalde en flexibele banen opgetreden. Het langdurig werkloos zijn van zwakke groepen op de arbeidsmarkt wordt verklaard door een omvangrijke neerwaartse verdringing. Vandaar dat een beleid wordt voorgestaan waarin verruiming van de werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt wordt gecombineerd met een algehele werkgelegenheidsgroei op (middel)lange termijn.

J.M. Dagevos, 1995, De rafelrand van de arbeidsmarkt. Dynamiek in het laagste segment en arbeidskansen van allochtonen, Assen: Van Gorcum, 134 blz., ISBN 90 232 3059 0, f 35,-.

Flexibilisering van arbeidsrelaties met name in de (commerciële) dienstensector is aan de orde van de dag. Full-time jobs en vaste contracten zijn eerder uitzondering dan regel. Tegelijkertijd wordt er aan werkzoekenden steeds hogere eisen gesteld waardoor neerwaartse verdringing, ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt, veelvuldig voorkomt. Deze onderkant kan als een rafelrand worden gezien die vooral in de grote steden aanwijsbaar is. Deze ontwikkelingen werken veelal in het nadeel van allochtonen. Juist omdat instroomkansen zijn gekoppeld aan hoge kwalificatie-eisen wordt hen de kans op regulier werk ontnomen. Allochtonen die het desondanks toch lukt komen terecht in banen met weinig stijgingsmogelijkheden. Hun geflexibiliseerde banen bevinden zich in het laagste segment van de arbeidsmarkt en maken geen deel uit van functietekens. Allochtone werknemers worden dus veelvuldig geconfronteerd met gedwongen baanwisselingen, zonder dat dit positieverbetering tot gevolg heeft. De auteur sluit af door aandacht te vragen voor een zijns inziens noodzakelijke opwaardering van de kwaliteit van de arbeid aan de onderkant van de arbeidsmarkt.

J. Veenman, 1995, Onbekend maakt onbemind. Over selectie van allochtonen op de arbeidsmarkt, Assen: Van Gorcum, 89 blz., ISBN 90 232 3074 4, f 29,50.

In dit boek wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de selectie van allochtonen in lagere functies. Eenderde van de personeelsfunctionarissen in middelgrote en grote bedrijven erkent bij sollicitaties te discrimineren. Alhoewel discriminatie dus niet is verdwenen, blijkt uit een vergelijking met eerder onderzoek dat zij wel is verminderd. Een gunstige ontwikkeling is verder dat nu positiever wordt geoordeeld over de arbeidsprestaties van allochtonen. Personeelsfunctionarissen die wel en zij die geen ervaring hebben met allochtonen verschillen in waardering en hun aannamebeleid loopt eveneens uiteen. Ook hier speelt beeldvorming een rol, waarbij doorgaans geldt 'onbekend maakt onbemind'. De beleidsrelevantie van het onderzoek wordt duidelijk wanneer in het laatste hoofdstuk de geringe steun van de personeelsfunctio-

narissen voor 'de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen' aan de orde komt. Meer heil wordt verwacht van het verbeteren van de uitgangssituatie van allochtonen door taal- en beroepsonderwijs te verbeteren.

H. Krijnen (red.), 1995, Het zekere voor het onzekere. De noodzaak van een collectief stelsel van bovenminimale uitkeringen, Amsterdam: Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, 272 blz., ISBN 90-72288 16 5, f 29,50.

Volgens een groot aantal sceptici stevent het huidige genereuze stelsel van sociale zekerheid af op een ineenstorting. De onbetaalbaarheid is daarbij het hoofdargument en in dit verband zijn 'privatisering' en 'ministelsel' de nieuwe toverwoorden. Daarin beperkt de overheid zich tot het waarborgen van het bestaansminimum en worden bovenminimale voorzieningen gezien als overtoollig vet. Deze bundel bevat bijdragen van twaalf auteurs die de mythen over privatisering trachten door te prikken. De titel van het boek illustreert de gewenste balans tussen behoudzucht en vernieuwing. Enerzijds wordt onderkend dat een grondige modernisering van ons verouderde stelsel onontkoombaar is. Anderzijds moet aan de fundamentele principes van solidariteit en inkomenszekerheid worden vastgehouden.

H. Hofman, K. Huijsmans, 1995, Business process re-engineering in industrie en hbo, Assen: Van Gorcum, 133 blz., ISBN 90 232 3066 3, f 29,50.

Dit boek bevat een aanzet tot een synthese tussen verschillende disciplines en theorieën uit de organisatieveranderkunde. Het resultaat is een Coördinatie Aanpassings Model dat als uitgangspunt kiest dat de coördinatie optimaal is als elk individu die verantwoording krijgt die door hem en zijn omgeving als zinvol wordt ervaren. Door informatica ontstaan nieuwe mogelijkheden voor werknemers op uitvoerend niveau en BPR speelt daar sterk op in. Voor de ontwerpprincipes wordt echter teruggevallen op de sociotechniek. Niet een top-down maar een strakke bottom-up benadering wordt daarbij als uitgangspunt gehanteerd. De auteurs hebben hun aanpak in de industriële praktijk getest en voor het HBO-onderwijs toepasbaar gemaakt. Het boek biedt verder aanwijzingen voor de regie van veranderingsprocessen. De manager wordt daarbij gezien als de regisseur van dit proces.

R.J. in 't Veld, 1995, *Spelen met vuur: over hybride organisaties*, 's-Gravenhage: VUGA (oratie), 90 blz., ISBN 90 5250 834 8, f 32,50.

Deze inaugurele rede slaat een brug tussen bestuurskunde en organisatiekunde en concentreert zich op de vraag of organisaties die zich bevinden tussen het publieke domein en de private sector, culturele stabiliteit kunnen verwerven. Immers, hybride organisaties bevinden zich tussen verschillende omgevingen met uiteenlopende culturele oriëntaties en verwoestende waardenconflicten zijn daarvan het resultaat. Hybride organisaties bestaan reeds en juist door de in gang gezette privatisering en verzelfstandiging vanuit de publieke sector zal hun aantal verder toenemen. De auteur beweert dat een stabiele cultuur voor hybride organisaties onder andere bestaat uit het bij uitstek ontwikkelen van het eigen vermogen tot leren. Om haar omgeving het hoofd te bieden zal een extern gerichte dialoog onmisbaar zijn en de hybride organisatie zal daarvan zelf de procesarchitect moeten zijn.

R. Goodijk, 1995, *Ondernemingsraad en strategische beleidsvorming. De meerwaarde van de ondernemingsraad in veranderende organisaties*, Assen: Van Gorcum, 140 blz., ISBN 90 232 3089 2, f 35,-.

De auteur heeft in een vorig boek het concept van de professionele ondernemingsraad ontwikkeld en beschreven. In dit boek wordt dit concept verder uitgewerkt. Daarbij staat de vraag naar de meerwaarde van een ondernemingsraad in sterk veranderende arbeidsorganisaties centraal. Heeft de ondernemingsraad toekomst in organisaties die de principes van participatief management hebben geïntroduceerd, die steeds meer decentraliseren, verplatten, flexibiliseren en internationaliseren? Gesteld wordt dat deze meerwaarde aanwezig is mits de OR zich richt op strategische beleidsvraagstukken. Een professionele ondernemingsraad dient zich in de toekomst meer te richten op de strategie en het beleid van de eigen onderneming, op een visie en inhoudelijke inbreng ten aanzien van ook voor werknemers ingrijpende organisatieveranderingen. Naast het beschrijven van deze strategische rol gaat het boek na welke eisen dit stelt aan de OR-leden.

OSA, 1995, *Rendement van opleiding en allocatie van arbeid (inleidingen op de conferentie)*, Den Haag: OSA-werkdocument W 133, 125 blz., ISB-nummer 90346 32113, f 31,-.

College van Toezicht Sociale Verzekeringen, 1995, *Rechtmatigheidsonderzoek werknemersverzekeringen 1994*, Zoetermeer: cTsv, 98 blz., ISBN 90 75605 01 3.

College van Toezicht Sociale Verzekeringen, 1995, *Rechtmatigheidsonderzoek volksverzekeringen 1994*, Zoetermeer: cTsv, 49 blz., ISBN 90 75605 02 1.

A.W. Harzing, J. Van Ruysseveldt, 1995, *International Human Resource Management. An Integrated Approach*, London: Sage Publications, 384 blz., ISBN 0 8039 7951 7.

J. van Soest, 1995, *Solliciteren, de psychologische aspecten. Een praktische benadering*, Baarn: Nelissen, 144 blz., ISBN 90 244 0550 5, f 29,50.

F.M.M. de Graaf, 1995, *Mens, arbeid en recht. Hoofdlijnen van sociaal recht*, Bussum: Coutinho, 307 blz., ISBN 90 6283 986 x, f 47,50.

College van Toezicht Sociale Verzekeringen, 1995, *De werkgever geprikkeld? Effectiviteit financiële prikkels voor werkgevers in de ZW, AAW en WAO*, Zoetermeer: cTsv, 78 blz., ISBN 90 75605 05 6.

College van Toezicht Sociale Verzekeringen, 1995, *Verzuimbeleid voor eigen risico. Gedragsreacties van grote werkgevers op de financiële prikkels in de Ziektewet*, Zoetermeer: cTsv, 220 blz., ISBN 90 75605 03 X (inclusief bijlagen).

College van Toezicht Sociale Verzekeringen, 1995, *Kwantitatieve effecten van financiële prikkels in de Ziektewet*, Zoetermeer: cTsv, 122 blz., ISBN 90 75605 04 8.

L. Borghans, A. de Grip, W. Smits, 1995, *Beroepsmobiliteit van technisch opgeleiden*, Den Haag: OSA, 103 blz., ISB-nummer 90346 32229, f 32,-.

P.C. Allaart, V.G.M. Linderhof, J.M. van Werkhoven, 1995, *De instroom van werknemers in bedrijven*, OSA-werkdocument W 138, 55 blz., ISB-nummer 90346 32466, f 30,-.